

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В YOUTUBE У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ СМИСЛОВОЇ ВІЙНИ

Денисюк В. І.

ВСТУП

Сучасне суспільство стає усе більш інформаційним, а людина, бажаючи того чи ні, перебуває під величезним тиском інформаційного середовища. Це пояснюється комплексом технічних, технологічних, економічних, культурних і навіть військово-політичних та медичних факторів. Збільшилася кількість сфер, у яких інформація є обов'язковим елементом діяльності людини. Як влучно підмітив Г. Почепцов, пропаганда часів Холодної війни мала стерильний характер – думка пересічної людини не грала важливої ролі, найчастіше вона просто ігнорувалася. Однак зараз це – суттєвий фактор розвитку суспільно-політичної, економічної чи будь-якої іншої сфери. Тому вважається надзвичайно важливим спрямовувати хід думок кожної людини, створювати такі привабливі механізми та способи мислення, які задовольнили би акторів цієї сфери (держави, політичні сили, корпорації тощо) [17, с. 6–7].

Історія є потужним інструментом такого впливу на настрої, очікування та ставлення людини і людських груп до певної теми чи проблеми, в тому числі у контексті формування патріотизму. За соціологічним опитуванням групи «Рейтинг», проведеним у серпні 2023 р., 27% опитаних українців вважали ознакою патріотизму зацікавлення історією (потрібно було обрати три варіанти з дванадцяти) [23, с. 12]. Крім того, історія породжує цікавість, тому містить величезний потенціал у контексті створення контенту для аудіо- та візуальних каналів поширення інформації, зокрема YouTube.

1. Історіографія

Незважаючи на певну недооцінку державною владою потенціалу YouTube та соціальних мереж у контексті інформаційної боротьби, зокрема в галузі історії, вчені вже здійснюють наукові розвідки щодо визначеної теми. Перш за все, слід виділити роботи закордонних спеціалістів. Їхні дослідження щодо характеру соціальних мереж та взаємозв'язку з різними сферами (освіта, історія тощо) з'явилися вже досить давно. Праця М. Фостер (2014 р.) показує позитивні наслідки розвитку web-технологій для розвитку історії як науки, зосібна на рівні

людини чи невеликих людських спільнот [35]. Праця А. Цебало (2020 р.) подібним чином зорієнтована на дослідження впливу активного використання інтернету на написання історичних досліджень. Загалом, він теж оцінює ці зміни позитивно, звертаючи увагу на те, що вони призвели до «демократизації написання історії» [32]. Р. Крейн та Д. Сорнетт (2008 р.), проаналізувавши дані активності користувачів в YouTube, запропонували класифікувати відео на «вірусне», «якісне», «сміттєве». Такий поділ ґрунтується на основі динаміки зростання кількості переглядів відео [33]. У подальшому ця класифікація широко використовувалася як дослідниками соціальних мереж, так і в широкому вжитку. М. Бартл (2018 р.) дослідив динаміку розвитку YouTube-каналів, закономірності та ключові чинники в цьому процесі станом на 2016 р. [31]. С. Бардакчі (2019 р.) проаналізував можливості використання YouTube для досягнення освітніх цілей щодо учнів старших класів та студентів, а також визначив головні типи факторів у цьому процесі [30].

За крайні кілька років в Україні теж були здійснені спроби розпочати науковий дискурс щодо означеної проблеми. Велику роль для нового погляду на інформаційну сферу загалом та соціальні мережі, їхнє значення для сприйняття історичних сюжетів відіграли роботи Г. Почепцова (2013 р., 2022 р.) [17; 18]. Позитивно можна оцінити розвідку Т. Рудакової та А. Онковича (2022 р.) як першу подібну спробу. Автори спробували описати кілька історичних YouTube-каналів. Однак, це було зроблено несистемно, визначено тільки чотири україномовні історичні YouTube-проекти, що системно не розкривало потенціалу та структури українського історичного YouTube-простору, який вже формувався [20].

Слід відмітити, що останнім часом з'явилося багато інформаційно-допоміжних матеріалів, які націлені на формування серед населення навичок критичного ставлення до інформаційних каналів [1]. У роботі також використано матеріали соціологічних опитувань, які дали можливість актуалізувати питання у контексті соціології українців та змін щодо використання української та російської мови, що теж є суттєвим фактором розвитку YouTube [8; 23; 24].

Загалом, історія як сфера знань є ключовим елементом у контексті російсько-української смислової війни і потребує глибшого вивчення, зокрема проблеми поширення історичної інформації в соціальних мережах.

2. Основна частина

Поява і розвиток цілого комплексу технологій комунікації спричинило виникнення такого явища як медіакультура. Медіакультура є культурою інформаційного суспільства, що забезпечує формування

соціокультурної картини світу за допомогою різних образів, які генеруються традиційними та електронними засобами масової інформації [13, с. 41]. Воно торкнулося практично кожного аспекту життя: виробничої сфери, комунікації, розваг тощо.

Слід особливо звернути увагу на неготовність державних інституцій до чіткого регламентування усіх аспектів медіакультури та встановлення відповідальності різного рівня за поширення недостовірної інформації (державна, корпоративна, індивідуальна). Серед найбільших соціальних мереж Facebook та Twitter одними з перших запровадили правила поведіння з маніпулятивним контентом. У подальшому інші платформи під тиском громадського суспільства теж впровадили обмеження у цій сфері. Однак це мало та усе ще має застереження етичного та правового характеру. Крім того, стрімкий розвиток штучного інтелекту призвів до появи викликів та загроз, що вже не тільки непокоять експертів та спеціалістів, але й створюють реальні небезпеки цивілізаційного характеру [1, с. 9].

Інтернет-технології кардинально змінили те, як люди комунікують між собою, включно з тим, як історики та пересічні люди взаємодіють з історією. Як вірно підмітила М. Фостер, онлайн-платформи, блоги, портативні девайси, застосунки, мобільні телефони, планшети, соціальні медіа, нескінченні простори діджитал-платформ вплинули на принципово інтенсивнішу залученість людей як користувачів, де кожен з доступом до інтернету може здійснити вклад у розуміння минулого [35, р. 2]. Це може давати численні переваги у роботі над історичним матеріалом. З іншого боку, можливість такої широкої залученості до інформації створила ризики нового характеру (боти, фейки, масова дезінформація тощо) [22, с. 48–50].

Ці важливі вихідні положення стали передумовами для суттєвого зростання популярності соціальних мереж як засобів поширення інформації з історії.

Однією з провідних інтернет-платформ, що загалом дає різноманітні можливості для донесення інформації, є YouTube. Автори каналів цього найпопулярнішого відеохостингу мають можливості використовувати поєднання візуальної, звукової та текстової складових. Змістове наповнення може охоплювати різні варіації від академічного стилю до неформального (головним у цьому відношенні є вимога не порушувати правила YouTube).

Потрібно розмежовувати любительські історичні канали від напівпрофесійних та професійних. Утім, межа між ними є досить умовною зараз у зв'язку з доступністю та відносною простотою використання засобів для створення відеоконтенту. Роль істориків-любителів в сучасному YouTube значно зросла [32, р. 1, 7]. Особливо це

примітно в кількісному аспекті. Кількість аматорських проєктів в YouTube-середовищі значно переважає над професійними.

YouTube-канали мають різний формат: монологічний (присутній ведучий/ведучі чи, принаймні, голос диктора), діалогічний (присутній ведучий та один або кілька гостей), динамічний (звичай йдеться про «похідні» канали, у яких розповідь чи розмова відбувається в русі) тощо. У дослідженні проаналізовано україно-, російсько- та англійські YouTube-канали переважно монологічного формату, у фокусі уваги яких є історія. Цей формат має найбільший чи принаймні один з найбільших потенціалів для впливу на глядачів шляхом систематичного і послідовного викладу матеріалу.

Інтерфейс YouTube створений на основі поєднання технологічних можливостей двох типів цифрових платформ: соціальних мереж і відеохостингу [6, с. 325]. Це дає чудові можливості не тільки для просування певної ідеї (через відео), але й її закріплення (через обговорення). Існують неоднозначні оцінки впливу соціальних мереж та YouTube на поширення історичних знань. Без сумніву, до головних заслуг нових технологій можна віднести набагато кращий доступ до них («демократизація написання історії»). З іншого боку, якісний рівень таких історичних знань суттєво нижчий, подекуди навіть слід відмічати широке розповсюдження помилкової чи відверто неправдивої історичної інформації [32, р. 1–2].

До особливостей цієї платформи можна віднести домінування неформального підходу. Відео, створені державними інституціями або особами, що займають урядові посади з використанням офіційного наративу, часто не отримують широкого поширення, незважаючи на високий рівень якості контенту.

Разом з тим, YouTube володіє і низкою недоліків: можливість використання авторами контенту та користувачами провокацій, тролінгу та інших маніпулятивних засобів. Тим не менше, ця платформа дає величезні можливості для формування та закріплення наративу, в тому числі історичного.

У статті 2014 р. М. Фостер, як і багато інших істориків, мала оптимістичні очікування щодо потенціалу інтернет-технологій у контексті публічної історії, зокрема взаємодії професійних істориків та громадськості [35, р. 14–15]. Однак, за крайні роки можемо побачити, що поряд з тими можливостями інтернету, які були очевидні десять років тому, з'явилося багато викликів історії, зокрема питання достовірності та об'єктивності інформації тощо. Зважаючи на величезний обсяг інформації та засобів її поширення, що присутні в сучасній медіакulturі, формується некритичне ставлення до джерел інформації, в тому числі в галузі історичних знань.

Більше того, величезні можливості для діяльності в інформаційній сфері створили передумови для розквіту конспірології як свідомого або несвідомого пошуку відповідей, яких поки не існує або ж які не задовольняють певну частину людей. Конспірологія створює альтернативну картину світу, що суперечить багатьом важливим аргументам, проте через низку причин є привабливішою для користувача [18, с. 11–13, 24–25].

Існують ризики та небезпеки абсолютно іншого характеру. Зокрема, варто звернути увагу на інструменталізацію історії для формування і розвитку ідентичностей (перш за все, національної) як об'єктивний процес, що відбувається у кожній державі. Зазвичай держава зацікавлена у використанні напрацювань історичної науки для зміцнення національної ідентичності. Найчастіше йдеться про освітню систему, зокрема регулювання змісту шкільної історичної освіти. Більше того, в таких недемократичних державах, як РФ, політика в галузі історії стала надзвичайно інструменталізованою навіть на науковому рівні. За словами Г. Почепцова, можна говорити про підрозділ з «істориків у погонах» як складову частину структури Слідчого комітету. Поміж іншим, ця інституція займається переслідуваннями професійних істориків, які проводять дослідження, що не відповідають «висновкам», обов'язковим з точки зору держави [18, с. 30].

Проте за минулі два десятиліття інтернет-технології створили альтернативні можливості, що за своїм потенціалом та навіть реальною вагою вже можуть змагатися із шкільною системою. Більше того, соціальні мережі побудовані таким чином, що створюють інформаційний продукт, який є зручним для засвоєння не тільки певної інформації, сюжетів, але й, що особливо важливо, формування ціннісного контексту. Бачимо багато прикладів, коли історична інформація в YouTube має чітко виражену тенденційність і сприяє реінтерпретації інформації користувачем та формуванню в нього ціннісних орієнтирів, характерних для певних держав. Такі ознаки свідчать про смисловий характер російсько-української війни, частиною якої є сюжети в соціальних мережах [17, с. 22–23]. Варто відмітити, що соціальні мережі у цьому контексті відіграють не просто важливу, а ключову роль.

На жаль, і зараз сприйняття інтернет-мережі, зокрема YouTube та соціальних мереж, часто недооцінюється. Стратегія національної безпеки України (2020 р.) відмічає відсутність цілісної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій, що ускладнюють нейтралізацію деструктивної пропаганди держави-агресора [25]. Стратегія інформаційної безпеки України (грудень 2021 р.) включає серед іншого стратегічну ціль 5 «Інформаційна

реінтеграція громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях та на прилеглих до них територіях України, до загальноукраїнського інформаційного простору», до завдань якої входить «спростування дезінформації, у тому числі ідеологем радянської та сучасної російської історіографії, щодо минулого і сучасного України та її територій, що нині є тимчасово окупованими державою-агресором, які поширюються в українських та іноземних засобах масової інформації». Проте інтернет-засобам відведена не ключова роль у цьому і багатьох інших аспектах [26]. Фактично державна політика в галузі історії значною мірою ігнорує чи, принаймні, з недостатньою увагою ставиться до тих можливостей, викликів та загроз, які виникли з появою та стрімким розширенням інтернет-технологій, зокрема YouTube.

Ключове значення нових цифрових медіа для вивчення історії показують результати соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у січні 2023 р. За ним, основними ресурсами, якими люди користуються для вивчення історії України, є:

- відео на YouTube (цей ресурс впродовж 2022 р. використовували 53% тих, хто цікавиться історією України);
- публікації у соціальних мережах (37%);
- телевізійні передачі (35%);
- книги (29%) [8, с. 2].

Така картина засвідчує повне домінування у контексті вивчення історії України інтернет-джерел загалом і YouTube зокрема. Безсумнівно, повномасштабне вторгнення країни-агресора вплинуло на актуалізацію історичних питань, адже вони були і залишаються наріжним питанням смислової війни, яку країна-агресор почало вести щодо України задовго до початку гібридної війни. Важливо, що україномовний сектор інтернет-мереж та YouTube вже мали до лютого 2022 р. суттєві напрацювання.

Структурний аналіз українських YouTube-каналів, що спеціалізуються на історичному контенті, дозволив створити таблиці за ключовими критеріями діяльності цих каналів (Див. табл. 1, 3, 5). Список каналів було визначено за трьома критеріями:

- 1) спеціалізація на історичному контенті;
- 2) окремий канал на платформі YouTube;
- 3) найбільша кількість переглядів та підписників.

Список включає YouTube-канали, які мають студійний (монологічний та діалогічний) формат (може мати диктора) і спеціалізуються на історичному контенті. Саме такі канали мають найбільшу кількість підписників та переглядів відео. У список не

потрапили історичні проекти на каналах, що складають тільки частину їхнього контент, навіть ті, які мають помітне охоплення аудиторії («Історія з м'ясом», «Яневський» тощо). Також у списку немає каналів, що мають «гібридний» історико-пригодницький характер (наприклад, «Хаші», що мають 280 тис. підписників). Слід однак відмітити, що потенціал каналів такого формату є високим, в тому числі завдяки нестандартній подачі історичного матеріалу.

У переліку найпопулярніших україномовних історичних YouTube-каналах є два очевидних лідера: «Історія без міфів» [9] та «YouTube канал імені Тараса Григоровича Шевченка» [43] (Див. табл. 1). Перший має 661 тис. підписників та більше 82 млн переглядів, другий – 835 тис. та більше 81 млн. відповідно. Наступні у списку канали теж мають високі показники:

- «Олександр Алфьоров» (349 тис. підписників та більше 41 млн. переглядів) [16],
- «WAS: Популярна історія» (93 тис. та більше 26 млн відповідно) [44],
- «Історія для дорослих» (217 тис. та більше 15 млн) [10],
- «У пошуках істини» (88 тис. і більше 14 млн) [27],
- «Локальна історія» (51 тис. і більше 5 млн.) [14],
- сайт Українського інституту національної пам'яті (УІНП) «Ukrainian Institute of National Remembrance» (31 тис. і більше 3 млн. переглядів) [42],
- «Реальна історія» (72 тис. і більше 2 млн) [19] (Див. табл. 1).

Таблиця 1

Україномовні YouTube-канали, що спеціалізуються на історичному контенті (станом на 22-24 квітня 2023 р.) [9; 10; 14; 16; 19; 27; 42–44]

Електронна адреса	Канал
https://www.youtube.com/@IstoriyaBezMifiv	Історія Без Міфів
https://www.youtube.com/@imtgsh	YouTube канал імені Тараса Григоровича Шевченка
https://www.youtube.com/@OleksandrAlforov	Олександр Алфьоров
https://www.youtube.com/@WAS	WAS: Популярна історія
https://www.youtube.com/@historyforadults_ua	Історія для дорослих
https://www.youtube.com/@U_Po_shukakh_istiny	У пошуках істини
https://www.youtube.com/@localhistoryUA	Локальна історія
https://www.youtube.com/@UINPofficial	Ukrainian Institute of National Remembrance
https://www.youtube.com/@realhistoryua	Реальна історія

Інші платформи	Дата створення	Кількість відео	Кількість переглядів	Кількість підписників	Залучення фахових істориків-експертів	Автори або організації
Rateon Instagram TikTok	30.04.2020	337	82,8 млн	661 тис.	+	Владлен Мараяв (к.і.н.), Костянтин Анголін (режисер), В'ячеслав Діхтяренко (режисер)
Rateon Facebook	4.09.2019	193	81,5 млн	835 тис.	-	Брати Капранови (історики)
Rateon Facebook	5.11.2019	457	41,2 млн	349 тис.	+	Олександр Алфьоров (к.і.н.)
Rateon Сайт	28.07.2021	177	26,8 млн	293 тис.	+	Гол. ред. – Едуард Андрющенко (к.і.н.).
Rateon Телеграм Facebook	9.02.2021	349	15,2 млн	217 тис.	-	Олег Криштопа (історик) Іван Дерейко (к.і.н., співробітник Ін-ту історії України НАН України)
TikTok Facebook Instagram Телеграм Сайт, СТЬ	16.05.2022	211	14,7 млн	88,1 тис.	+	В'ячеслав Гармаш (історик)
Instagram Facebook Сайт	16.09.2014	2,9 тис. (з форматом, який зараз не	5,8 млн	51,1 тис.	+	Гол. ред. – Віталій Яська (к.і.н., мол. наук, співробітник Ін-ту українознавства НАН України)
Facebook Twitter Телеграм Сайт УІНП	3.04.2014	595	3,4 млн	31,9 тис.	+	Український інститут національної пам'яті (УІНП)
електронна адреса	1.02.2023	11	2,8 млн	72,4 тис.	+	Акім Гаїмів (історик)

Суб-тигри	українська, англійська, автоматичний переклад	українська, автоматичний переклад	українська, автоматичний переклад	-	українська, автоматичний переклад*	українська, автоматичний переклад*	українська, автоматичний переклад*	російська, автоматичний переклад**	українська, автоматичний переклад*
-----------	---	-----------------------------------	-----------------------------------	---	------------------------------------	------------------------------------	------------------------------------	------------------------------------	------------------------------------

*тільки в деяких відео

**тільки в деяких відео, основна частина відео – українською, але є англійською та російською.

Кількість підписників та переглядів відео каналу є ключовим критерієм для визначення його впливовості. Саме це відображає реальну вагу каналу як механізму поширення інформації. Крім того, незважаючи на деякі зміни у політиці YouTube щодо просування відео, і надалі найбільше пропонується для перегляду відео, що мають більшу кількість переглядів [31].

Можна визначити кілька особливостей українських історичних YouTube-каналів. Історична тематика є цікавою для глядача, тому кількість проєктів, що спеціалізуються на історичній тематиці – досить значна, але змістове наповнення за критеріями академічності, науковості може бути дуже різним. Ключову роль у цьому аспекті відіграє професійний рівень автора. Загалом серед історичних каналів існує велика кількість таких, авторами яких є непрофесійні історики [32, р. 1, 7]. Така спільна для усього (не тільки україномовного) YouTube-простору закономірність негативно впливає на достовірність інформації, критичне ставлення до джерел, рівень академічності [35].

Проте у випадку з українськими YouTube-каналами можна простежити втішну тенденцію. У переліку найпопулярніших українських історичних каналів тільки у трьох з дев'яти немає серед авторів професійних істориків («YouTube канал імені Тараса Григоровича Шевченка» – брати Капранови, «У пошуках істини» – В. Гармаш, «Реальна історія» – А. Галімов). Усі інші канали – мають. Переважно їх авторами є історики з науковим ступенем (В. Марасєв, О. Алфьоров, Е. Андрющенко, І. Дейнеко, В. Ляска) (Див. табл. 1). Поза всяким сумнівом, це позитивна особливість, що свідчить про вищий рівень достовірності та науковості історичної інформації, яку засвоюють глядачі таких каналів. Це можна побачити і на основі аналізу змістового наповнення відео, зокрема простежується критичне ставлення авторів до джерел інформації, аргументованість думок, посилання на спеціалістів з теми тощо.

Аргументованість думки досягається і шляхом залучення експертів з певної історичної проблеми. У переліку цих каналів вдалося виявити залучення істориків у переважній більшості випадків. Не вдалося цього

зробити тільки у двох випадках («YouTube канал імені Тараса Григоровича Шевченка» та «Історія для дорослих»).

Фактор наукового ступеня в автора чи/та експертів є важливим у контексті засвоєння інформації з відео для освітніх цілей. Адже якщо студенти чи учні оцінюють YouTube-проект як корисний для свого освітнього досвіду, то вони краще приймають його. З іншого боку, якщо вони більш скептично налаштовані щодо освітньої цінності каналу, то роблять це з більшим опором та нижчою ефективністю [30, р. 262]. Таким чином науковий ступінь авторів каналу є позитивним фактором для сприйняття і розвитку цього проекту.

Визначити домінування монологічного чи діалогічного формату подачі інформації не вдалося у зв'язку з тим, що YouTube-канали можуть змінювати згадані формати для урізноманітнення контенту та зацікавлення глядача. Кожен з цих форматів має свої переваги та недоліки. Монологічний – дозволяє чітко визначити структуру нарративу та акценти, що присутні в ньому, діалогічний – змушує глядача уважніше стежити за розмовою та засвоювати смислові наголоси ведучого та експертів. Якісний відеосупровід дає можливість нівелювати недоліки монологічного формату.

Аналіз часу створення каналів дає підстави стверджувати про стрімке зростання україномовного історичного YouTube-простору. Сім із дев'яти каналів було створено не раніше 2019 р. Два інших – «Локальна історія» та «Ukrainian Institute of National Remembrance» – у 2014 р. В обох випадках на початку розвитку каналів автори розглядали їх як платформу для фіксації усних свідчень учасників історичних подій. Окрім того, сайт УНІП був своєрідним літописом наукової інституції. У подальшому обидва канали змінили підходи. Це свідчить про пошуки оптимального формату. Загалом, можна говорити про динамічний розвиток україномовного історичного YouTube-простору від 2019 р. та збереження цієї тенденції і по сьогодні. З'являються нові історичні YouTube-канали українською мовою, які намагаються продукувати яскравий і цікавий відеоконтент (для прикладу, «Хмаринка HISTORY», «Історія На Karti»). У подальшому вони можуть не тільки скласти конкуренцію вже існуючим проектам, але й випередити багато з них.

Стрімке зростання україномовних історичних YouTube-каналів свідчить про зацікавленість україномовної аудиторії у такому продукті. Слід відмітити, що значною потенційною нішою їх аудиторії залишаються українські випускники шкіл, які готуються до здачі Зовнішнього незалежного оцінювання (Національного мультипредметного тесту). Незважаючи на те, що низка інших каналів створено спеціально для такої цілі, а найбільші вищезгадані українські історичні YouTube-проекти не зорієнтовані на формування системи

шкільних знань, саме деякі з них, маючи короткий формат кліпів відео, є привабливим для учнів інформаційним продуктом. Дослідження у цьому напрямі засвідчують, що значна частина студентів та учнів дивляться освітні відео у YouTube. Соціологічні опитування 2009 р. підтверджують це: 89% усіх опитаних людей у віці 18–29 років у США використовували Youtube, 36% з них дивилися освітні відео кожного дня [30, р. 261]. З того часу цей відеохостинг значно розширив свою популярність, в тому числі в Україні.

Важливими факторами сприйняття YouTube-каналів як освітнього джерела є: 1) Очікувані зусилля (Effort Expectancy) (Студенти з більшою ймовірністю приймуть YouTube для освітніх цілей, якщо вважають, що він простий у використанні); 2) Соціальний вплив (Social Influence) (Студенти з більшою ймовірністю приймуть YouTube для освітніх цілей, якщо його цінує їхнє соціальне оточення чи інші важливі особи, як, наприклад, члени родини, друзі чи вчителі); 3) Сприятливі умови (Facilitating Conditions) (Студенти будуть більш схильні використовувати YouTube для освітніх цілей, якщо вони матимуть доступ до необхідних ресурсів і необхідної підтримки); 4) Поведінковий намір (Behavioral Intention) (Чим сильніший намір студенти мають використовувати YouTube з освітньою метою, тим легше засвоєння цього матеріалу); 5) Очікувана продуктивність (Performance Expectancy) (Якщо студенти сприймають YouTube як корисний ресурс, що може мати цінність для їхнього освітнього досвіду, то вони, швидше за все, приймуть його; і навпаки, скептичне ставлення буде створювати внутрішній опір).

Дослідження показали, що очікувана продуктивність (Performance Expectancy) та соціальний вплив (Social Influence) виявилися найважливішими фактором. На противагу цьому, очікувані зусилля (Effort Expectancy) як фактор мали несуттєву вагу в цьому контексті, бо респонденти вважали, що YouTube не вимагає великих зусиль для використання. Це пояснюється тим, що студенти та учні старших класів сприймають YouTube як просту у використанні платформу, в тому числі з освітньою метою. Адже сучасне покоління студентів класифікується як генерація цифрових технологій, що, як правило, комфортно користується ними [30, р. 263–264, 271–272].

Сайт SocialBlade, який спеціалізується на аналізі статистичних даних соціальних мереж, дозволяє побачити інші цікаві та важливі особливості, що притаманні перерахованим вище українським історичним YouTube-проектам. Зокрема, SocialBlade майже для усіх цих каналів показує значне зростання динаміки кількості підписників та переглядів відео у період з травня по вересень 2022 р. та її деяке спадання (але вище ніж до травня 2022 р.) в наступні місяці. Наведемо

приклад кількох каналів. Проєкт «Історія без міфів» мала щомісячну кількість переглядів відео у проміжку від січня 2021 р. по січень 2022 р. в інтервалі від 401 тис. до 1 567 тис. (середнє значення – 950 тис. у місяць), а в проміжку травень–вересень 2022 р. – 2 985 тис. – 7 810 тис. (середнє значення – 5 464 тис. в місяць, що в 5,7 разів більше від середніх показників 2021 р.). «YouTube канал імені Тараса Григоровича Шевченка» має дуже подібні дані: середня щомісячна кількість переглядів у січні 2021 р. – січні 2022 р. складає 1 428 тис., у травні–вересні 2022 р. – 4 913 тис. (у 3,4 рази більше). Канал «Олександр Алфьоров»: у січні 2021 р. – січні 2022 р. – 66 тис. у середньому в місяць; травень–вересень 2022 р. – 2 034 тис. (у 30,8 разів більше).

З іншого боку, проєкти «Локальна історія» та «Ukrainian Institute of National Remembrance» мають іншу закономірність у розвитку за цей період. Канал «Локальна історія»: у січні 2021 р. – січні 2022 р. – 69 тис. переглядів відео у середньому в місяць; травень–вересень 2022 р. – 81 тис. (у 1,17 разів більше). Канал «Ukrainian Institute of National Remembrance»: у січні 2021 р. – січні 2022 р. – 51 тис. у середньому в місяць; травень–вересень 2022 р. – 39 тис. (на 23% менше). Загалом, це суперечить результатам дослідження М. Бартла та іншим відомим підрахункам про те, що старі канали є успішнішими (у 2016 р. тільки 33% успішних каналів були з 2013 р. або молодшими) [31, р. 29]. Однак, варто згадати, що канали «Локальна історія» та «Ukrainian Institute of National Remembrance» є не просто найстарішими серед наведених, але й такими, щодо яких принципово змінювалася стратегія розвитку.

По проєктах «WAS: Популярна історія» та «Історія для дорослих» відстежити подібні тенденції не вдалося через відсутність даних за повний період 2021 р., але зростання у період травня–вересня 2022 р. всеодно виразно присутнє у порівнянні з січнем–квітнем 2022 р. [40].

Загалом, можна побачити чітке зростання кількості переглядів відео в українських історичних YouTube-проєктах у період з травня по вересень 2022 р. Імовірно, таку тенденцію можна пояснити не тільки інформаційно-психологічними, але й демографічними (переміщення населення), військово-політичними (звільнення тимчасово окупованих територій від країни-агресора влітку 2022 р.) та деякими іншими факторами. Прикметно, що ні в англійських, ні в російськомовних історичних каналах подібних закономірностей простежити не вдалося.

Зважаючи на те, що смислові війни можуть бути невід’ємною частиною ширшого протистояння (у цьому випадку – відкритого військово-політичного конфлікту між Україною та країною-агресором), такі кореляції видаються цілком закономірними та виразно підкреслюють значення соціальних мереж, зокрема Youtube-простору, для смислової війни. Популяризація історії України виглядає особливо

важливим чинником смислової війни через великий обсяг залученої аудиторії.

Згадане вище джерело SocialBlade дає таку динаміку зростання кількості переглядів україномовних YouTube-каналів за останні 30 днів станом на 14 вересня 2023 р. (Див. табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка зростання україномовних історичних YouTube-каналів (станом на 14 вересня 2023 р.) [40]

Канал	Кількість переглядів відео за останні 30 днів, у тисячах
Історія Без Міфів	4 611
YouTube канал імені Тараса Григоровича Шевченка	1 984
Олександр Алфьоров	4 067
WAS: Популярна історія	2 000
Історія для дорослих	1 210
У пошуках істини	4 652
Локальна історія	168
Ukrainian Institute of National Remembrance	42
Реальна історія	2 752

З одного боку, така інформація показує нерівномірність динаміки зростання каналів. Одні проекти націлені на створення великих відео нечасто, інші – навпаки – часто, але невеликих чи навіть малих. З іншого боку, можна простежити певну закономірність у співставленні з даними за іншим критерієм – часом створення. Канали «Локальна історія» та «Ukrainian Institute of National Remembrance» (УІНП), що були створені значно раніше (2014 р., на відміну від інших – з 2019 р.), показують суттєво слабшу динаміку зростання (168 тис. і 42 тис. відповідно, у той час як інші – від 1,21 млн до 4,067 млн).

Важливо зрозуміти смисловий контекст функціонування україномовних історичних YouTube-каналів та увирознести сформовані вище їхні особливості. Для цього потрібно здійснити порівняння україномовних історичних YouTube-каналів з російсько- та англомовними.

Аналіз змістового наповнення російськомовних історичних YouTube-проектів дає підстави визначити такі спільні ознаки:

- зорієнтованість на глорифікацію історичної спадщини країни-агресора;
- переважання теми ностальгії за радянською або імперською епохою (присутні сліди імперської міфології, постімперського синдрому, туги за колишньою державою і втраченою уявною величчю);

– різного ступеня використання емоційної складової для підживлення гордості за «свою» історію (домінують так звані «мітки гордості»: індустріалізація, культурна революція, перемога у «Великій війні» (радянсько-німецькій), військова могутність, вихід в космос тощо);

– низький рівень довіри (подекуди – зневага) до професійних історичних знань [6, с. 329–330].

У той же час україномовні історичні YouTube-канали переважно зорієнтовані на досягнення двох пов'язаних ключових цілей: 1) формування у цифровому вимірі власного історичного нарративу, 2) протидія російському історичному нарративу. Перша ціль є абсолютно закономірною. Кожен відеоконтент на історичну тематику можна «вписати» в певний офіційний чи неофіційний нарратив. Окрім того, це полегшує реалізацію власних завдань для авторів каналів. Друга ціль є наслідком та одночасно елементом складної інформаційно-сислової боротьби.

До списку найвпливовіших російськомовних історичних YouTube-проектів можна віднести такі:

– History Lab (656 тис. підписників, більше 105 млн переглядів) [36];

– Гео-История (794 тис. підписників, більше 111 млн переглядів) [5];

– «Краткая история» (765 тис. підписників, більше 66 млн переглядів) [11];

– РУССКАЯ ИСТОРИЯ (257 тис. підписників, більше 54 млн переглядів) [21];

– Минутная история (157 тис. підписників, більше 45 млн переглядів) [15];

– ИСТОРИЯ.РФ (174 тис. підписників, більше 27 млн переглядів) [7];

– Эпичная История (275 тис. підписників, більше 22 млн переглядів) [29] (Див. табл. 3).

**Російськомовні YouTube-канали, що спеціалізуються на
історичному контенті (станом на 16.06.2023 р.)**
[5; 7; 11; 15; 21; 29; 36]

Кількість відео	Кількість переглядів	Кількість підписників	Залучення фахових істориків-експертів	Автори або організації	Електронна адреса	Канал
316	112,5 млн	684 тис.	+	Немає інформації	https://www.youtube.com/@HistoryLab	History Lab
36	111,6 млн	794 тис.	-	Спільний проєкт французького «Historic Geo» та російськомовного «The Slavians»	https://www.youtube.com/@GeoHistory_Ru	Гео-История
445	66,6 млн	765 тис.	-	Немає інформації	https://www.youtube.com/@KratkayaIstoriya	Краткая история
557	54,5 млн	257 тис.	+	Movieland LLC, Російське воєнно-історичне товариство (РВІО)	https://www.youtube.com/@russian_history	РУССКАЯ ИСТОРИЯ
545	45,8 млн	157 тис.	+	В. Гурков, А. Соколов, І. Жаворонков (часткове фінансування з гранту президента рф)	https://www.youtube.com/@MinuteHistory	Минутная история
590	27,1 млн	174 тис.	+	Російське воєнно-історичне товариство (РВІО)	https://www.youtube.com/@russian.history.channel	ИСТОРИЯ .RF
54	22,2 млн	275 тис.	-?	Немає інформації	https://www.youtube.com/@EpicHistoryRu	Эпичная История

Інші платформи	Дата створення
Телеграм Однокласники Вконтакте	1.04.2019
Patreon	28.03.2019
Rutube Вконтакте TikTok	22.04.2019
Телеграм	22.01.2022
TikTok	6.10.2016
Телеграм Rutube Вконтакте	20.01.2014
Телеграм електронна адреса Вконтакте	23.04.2020

Слід відмітити, що цей перелік включає тільки ті проєкти, які намагаються позиціонувати себе як канали, що подають «об’єктивну історію». До списку не увійшли YouTube-канали, що відверто намагаються використовувати емоційну складову та ревізіонізм.

Характерно, що принаймні два зі згаданих каналів створені за активної участі «Російського військово-історичного товариства». Ця організація використовується владою держави-агресора для пропагування історичних наративів, які виправдовують агресивну політику РФ щодо інших держав, в тому числі щодо України [28, с. 3–4]. Для цього залучаються професійні історики, фінансуються проєкти у визначених напрямках тощо. Канал «Минутная история» теж отримував грантову підтримку президента РФ. Таке фінансування можливе лише за активного пропагування певних ідей, перш за все імперських. Примітно також те, що перший такий канал («ИСТОРИЯ.РФ») був створений за участі «Російського військово-історичного товариства» у 2014 р.

Двома найбільшими російськими історичними YouTube-каналами за кількістю переглядів є «History Lab» та «Гео-История». Канал HistoryLab (656 тис. підписників, більше 105 млн переглядів) часто використовує наративи, які озвучують працівники Інституту воєнної історії Міністерства оборони країни-агресора. Вони повністю відповідають російській офіційній версії історії, що, як відомо, в крайнє десятиліття зазнала суттєвого цензурування. Залученість до відео професійних істориків дозволяє «узаконювати» тенденційні наративи та відверті маніпуляції. Таких експертів Г. Почепцов називає «історики в погонах», підкреслюючи таким чином, що вони в першу є співробітниками військової структури, а так звана «експертність» (науковий ступінь) використовується для підкріплення сформованого наративу. Звісно, ні про яку історичну достовірність змістового наповнення таких відео говорити не можна. Фактично вони є частиною смислової війни, де ворожі сили намагаються маніпулювати інформацією, а часто – відверто викривляти факти для закріплення вигідних державній владі ціннісних

орієнтирів (в даному випадку через потрактування історичних подій) [18, с. 30].

Наприклад, у фільмі «Вторая мировая война. Русские против русских. Документальный фильм. По заказу АО "ЦТВ". Производство: Студия Град (History Lab). 2019» про російських колабораціоністів сюжет починається з польського повстання у Варшаві в серпні 1944 р., яке придушували за участі Російської визвольної армії (РВА). Тут присутні такі уривки:

– В. Марковчин, к.і.н., старший науковий співробітник Інституту воєнної історії МО РФ, говорить про солдатів РВА, які брали участь у придушенні повстання «під командуванням... Броніслава Камінського», «на руках "камінців" кров 300 цивільних осіб, що жили у Варшаві»; «в Європі вони проявили себе гірше, ніж бандити Махна». Акценти зміщено на нібито «польське» командування РВА, що дозволяє глядачеві перекладати відповідальність за злочини солдатів РВА на польську сторону. Принагідно вкрай негативно оцінено діяльність військових загонів Н. Махна. Це твердження є маніпулятивним та частково антиукраїнським.

– Диктор: «В роки Другої світової війни на боці нацистської Німеччини воювало біля 250 тис. українців, 150 тис. латишів, 90 тис. естонців, 50 тис. литовців, біля 40 тис. азербайджанців, а також десятки тисяч представників народів Середньої Азії і Кавказу. В числі колабораціоністів було і біля 400 тис. росіян». Дикторська інформація не є достовірною, не зроблено приміток про принципово інші оцінки та підрахунки.

– Присутнє виправдовування РВА на зразок: «вони хотіли вижити», «російські добровольці в німецькій армії – німецький міф» тощо [4].

Інший приклад – фільм «Вторая мировая война. Битва за Днепр. Документальный фильм. По заказу АО "ЦТВ". Производство: Студия Град (History Lab). 2022». У ньому присутні антиукраїнські наративи, в тому числі про нібито «невдячність українців», наприклад: «В 1919 р. більшовики подарували молодій республіці [Україні – В. Д.] російський Донбас. В 20-ті роки безоплатно віддали промислово розвинуті райони Курської, Брянської і Воронежської губерній...». Тут же присутній наратив «Німеччина сформувала в Україні антиросію для того, щоб перемогти у війні» та ін. Окремо слід відмітити, що коментарі під відео відповідають сформованим негативним оцінкам українців, заперечують окремішність української нації тощо [3].

Загалом, такі відео вироблені на професійному рівні з чітко прописаним сюжетом, залученням так званих «експертів» і чітко «вписуються» у контекст смислової війни, в якій влада РФ намагається переписати і закріпити уявний конструкт у сприйнятті

російськомовними користувачами подій та процесів Другої світової війни.

Інші згадані російськомовні історичні YouTube-проекти можуть виглядати не настільки тенденційно, однак і вони містять багато подібних рис.

«Гео-История» – спільний проект франкомовного «Histoire Gé» та російськомовного «The Curious». Він продукує яскравий та якісний анімований відеоконтент. До найзначиміших російських історичних YouTube-каналів можна також віднести проєкт «Краткая история» (765 тис. підписників, більше 66 млн переглядів).

Антиукраїнські наративи представлені в російськомовному сегменті YouTube досить широко, в першу чергу в матеріалах, що створювалися з допомогою державного фінансування. Некритичне ставлення до джерел інформації та незрозуміння механізму роботи з історичними джерелами створює передумови для подальшого негативного налаштування глядача до України як самостійної держави. У цьому випадку сміливе артикулювання на історичні теми неісториків, що мають широке коло аудиторії, на фоні обережних формулювань професійних істориків, призводить до появи історично недостовірних і помилкових знань, уявлень, переконань та ідей.

Це безпосередньо впливає на формування загроз національної безпеки України. Автори аналітичної доповіді «Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України» (2019 р.) у переліку рекомендацій для реагування на загрози у цій сфері національної безпеки визначали наступне: «Міністерству освіти і науки України, навчальним закладам різного рівня і форм власності для пропагування сучасних наукових розвідок з національної історії ширше залучати різноманітні канали комунікації. Перспективною в цьому контексті є промоція науково-популярних історичних проєктів..., онлайн-курсів Prometheus з історії України...» [12, с. 129–130]. Варто ще раз звернути увагу на недостатню увагу експертного середовища та державних структур до соціальних мереж та YouTube у контексті поширення українського історичного наративу та недопущення поширення антиукраїнських наративів.

В усіх згаданих YouTube-каналах більшою або меншою мірою присутні елементи імперського погляду на історію України та інших держав. До спільних антиукраїнських наративів у цих каналах можна віднести таке:

– ототожнення історії Русі та «Росії» (для прикладу, історія кївських та удільних руських князів ототожнюється з історією «Росії», ігноруючи при цьому регіональні та хронологічні особливості, державну спадкоємність і низку інших важливих аспектів);

– пропагування проєкту так званої «Новоросії» – південно-східної України як регіону, історія якого нібито почалася заселенням владою Російської імперії «російськими» («руськими») селянами;

– трактування таких історичних явищ української історії, як завоювання українських земель Московським царством (пізніше Російською імперією), поступове скасування козацької автономії та інкорпорація їх до Російської імперії у другій половині XVII – XVIII ст. – як «воз’єднання» в «загальноросійській» державі;

– невизнання українського народу як окремої етнічної спільноти (подекуди присутні наративи про регіональну специфіку, але частіше – про штучність етногенезу українців);

– трактування розпаду СРСР як «великої помилки» чи навіть «трагедії» в історії уявного «загальноросійського» народу (потрібно окремо зазначити, що контекст такого сприйняття формує в глядача очікування «виправлення помилки», тобто «повернення» України та інших держав до «загальноросійської» держави) тощо.

Цілком очевидно, що такі антиукраїнські наративи слід сприймати вкрай критично, але пересічний користувач, в тому числі в Україні, не має достатніх знань з історії українсько-російських відносин, а тим більше – практики критичного сприйняття джерел інформації (особливо історичної). У цьому контексті ключову роль повинна відігравати політика історичної пам’яті держави, в тому числі у співпраці з адміністрацією Youtube.

Порівняння українських та російських проєктів за кількістю переглядів та підписок дає можливість стверджувати, що українські автори не програють цілковито це змагання за увагу глядача. Загальна кількість переглядів п’яти найбільших українських YouTube-каналів складає більше 245 млн., російських – 388 млн. Однак, слід зважати на набагато більшу потенційну аудиторію російськомовних каналів, що складає суттєвий фактор розвитку YouTube. Загальна кількість підписників українських каналів складає 2 млн 355 тис., російських – 2 млн 657 тис. Враховуючи в рази більшу кількість російськомовних користувачів YouTube, невелика різниця у кількості підписників п’яти найбільших українських та російських історичних каналів свідчить про більшу зацікавленість україномовного користувача в подібній тематиці.

Сайт SocialBlade показує дані по російськомовним історичним YouTube-каналах, подібні до тих, що характерні для україномовних: 1) певна нерівномірність, що визначається залежністю від форматів відео; 2) гірша динаміка зростання кількості переглядів у каналу, що був створений раніше за інших («ИСТОРИЯ.РФ» – 517 тис.; в усіх інших – від 1 064 тис. до 7 122 тис.) [40] (Див табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка зростання російськомовних історичних YouTube-каналів (станом на 14 вересня 2023 р.) [40]

Канал	Кількість переглядів відео за останні 30 днів, в тисячах
History Lab	5 446
Гео-История	1 060
Краткая история	немає даних
РУССКАЯ ИСТОРИЯ	3 884
Минутная история	7 122
ИСТОРИЯ.РФ	517
Эпичная История	1 064

У результаті повномасштабного вторгнення країни-агресора надзвичайно цінною стала допомога інших держав Україні. У цьому контексті важливим є англomовне середовище YouTube. Боротьба за симпатії глядачів англomовних історичних YouTube-каналів є одним з ключових факторів розуміння громадянами держав Західної Європи та Північної Америки (та ін.) передісторії та контексту сучасної російсько-української війни. У такому аспекті «боротьба за глядача» є боротьбою у смисловій війні. Адже для англomовного середовища українська історія, як і історія українсько-російських взаємин, досить часто є невивченою або дуже слабо вивченою стороною минулого.

Англomовні проекти з великим обсягом аудиторії є переважно високоякісним продуктом, часто – справжнім історичним дослідженням з порівнянням різних думок, зверненням до джерел, професійних істориків, чітким формулюванням аргументів кожної з теорій. Для цього часто залучають найкращих спеціалістів з теми, в тому числі з різних країн. Це можна віднести до суттєвих переваг таких каналів. Навіть аматорські історичні канали часто створюють інформаційний продукт високого рівня.

Встановлення у відео ключових наголосів, що відповідають науковим підходам, у цій ситуації є формуванням ціннісних орієнтирів та уявлень про українську історію, невикривлених російською пропагандою. Якщо в російськомовному YouTube-просторі нав'язування та закріплення імперського бачення минулого є легким завданням, в іншомовних середовищах, в тому числі англomовному, воно перетворюється на значно складніше.

Через те, що англійська мова є найпоширенішою мовою міжнародного спілкування, англomовні історичні YouTube-проекти мають абсолютно інші масштаби за обсягом аудиторії. До найбільших за обсягом таких каналів можна віднести:

– HISTORY (США) (11,8 млн підписників; 3 млрд 861 млн переглядів) [38];

- Timeline – World History Documentaries (4,77 млн підписників; 1 млрд 97 млн переглядів) [41];
- Kings and Generals (Канада) (3,12 млн підписників; 587 млн переглядів) [39];
- Epic History TV (Велика Британія) (1,91 млн підписників; 197 млн переглядів) [34];
- HistoryMarche (841 млн підписників; 98 млн переглядів) [37] (Див. табл. 5).

Таблиця 5

Англомовні YouTube-канали, що спеціалізуються на історичному контенті (станом на 13-16 травня 2023 р.) [34; 37–39; 41]

Кількість підписників	Залучення фахових істориків-експертів	Автори або організація	Електронна адреса	Канал
11,8 млн.	+	Канал є однією з платформ корпорації, яка випускає масштабні проєкти. У кожного проєкту – окрема редакційна команда.	https://www.youtube.com/@HISTORY	HISTORY (США)
4,77 млн	+	Проект є частиною «History Hit Network»	https://www.youtube.com/TimeLineChannel	Timeline – World History Documentaries (Велика Британія)
3,12 млн	+	Р. Дорміно, Д. Уїлсон, Г. Колсв, І. Тамбар, І. Моран, Д. Стоун та ін. (історики)	https://www.youtube.com/@KingsandGenerals/featured	Kings and Generals (Канада)
1,91 млн.	+	Т. Грум (історик)	https://www.youtube.com/EpicHistoryTV	Epic History TV (Велика Британія)
841 тис.	+	Д. Вуді та ін. (історики)	https://www.youtube.com/@HistoryMarche	HistoryMarche (Сербія)

Покликання на інші платформи	Дата створення	Кількість відео	Кількість переглядів
Instagram Twitter TikTok Facebook Сайт	27 серп. 2006 р.	9,2 тис.	3 861,3 млн
Facebook TikTok Instagram	17 січ. 2017 р.	1,1 тис.	1 097,2 млн
Patreon PayPal TikTok Сайт Офіційний магазин сайту (мерч) Facebook Twitter Bilibili	8 трав. 2016 р.	846	587,7 млн
Patreon Instagram Офіційний магазин сайту (мерч)	10 бер. 2015 р.	145	197,3 млн
Patreon Twitter Instagram Facebook	24 квт. 2017 р.	216	98,2 млн

Цей перелік не є повним, але навіть він дозволяє побачити, наскільки більші масштаби має англомова аудиторія історичних YouTube-каналів. Загальна кількість переглядів цих п'яти каналів складає 5 млрд 840 млн, підписників – 22 млн 441 тис. Таким чином кількість підписників орієнтовно в 10 разів більше за україно– та російськомовні простори, кількість переглядів – у 24 і 15 разів відповідно.

Слід також звернути увагу на те, що англомовні YouTube-проекти часто були піонерами у цій сфері. Багато з найбільших історичних англомовних каналів створені в 2015–2017 рр. або й раніше (на відміну від українсько– та російськомовних, що переважно постали в 2019–2021 рр.). Це дало змогу нарости аудиторію та збільшити кількість переглядів. Іншою спільною характеристикою для багатьох популярних англомовних каналів є те, що це – часто анімована історія. Такий підхід дає змогу краще зацікавити глядача, запропонувавши яскраву картинку, необмежену документальними кадрами або фото чи, тим більше, студією.

Якщо порівняти динаміку зростання кількості переглядів п'яти найбільших україно-, російсько- та англомовних каналів, то отримуємо відповідно україномовних – 16 082 тис. переглядів за останні 30 днів, російськомовних – 17 516 тис., англомовних – 122 519 тис. (Див. табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка зростання англомовних історичних YouTube-каналів (станом на 14 вересня 2023 р.) [40]

Канал	Кількість переглядів відео за останні 30 днів, в тисячах
HISTORY (США)	93 482
Timeline – World History Documentaries (Велика Британія)	12 441
Kings and Generals (Канада)	9 074
Epic History TV (Велика Британія)	4 287
HistoryMarche (Сербія)	3 235

Як видно, англомовні історичні проекти мають значно кращу динаміку зростання за цей період часу. Для точності треба відмітити, що основну частку у такій динаміці відіграє канал «HISTORY» (США) – 93 482 тис. переглядів зі 122 519 тис., що складає 76,3%. Така пропорція цілком відповідає результатам дослідження М. Бартла, зокрема тієї його частини, що стосується співвідношення впливу між найпопулярнішими та іншими каналами. За ним, на 3% найпопулярніших каналів може припадати майже 50% усіх завантажень і 95% усіх переглядів [31, р. 26].

Канал «HISTORY» відповідає такій закономірності у рубриці в англомовному секторі. Однак, без частки цього проекту зростання англомовних каналів виглядатиме не настільки контрастним у порівнянні з україно- та російськомовним сегментами. Більше того, у згаданих двох мовних сегментах простежити таке співвідношення не вдалося [40].

Динаміка україномовних каналів є закономірним наслідком факторів, пов'язаних з повномасштабним вторгненням країни-агресора: зростання зацікавленості історією України, збільшення частки україномовних українців тощо. За результатами соціологічних опитувань групи «Рейтинг», у лютому 2019 р. 73% українців вважали українську мову рідною, 26% – російську; у серпні 2021 р. – 77% і 21%; у серпні 2023 р. – 82% і 16% відповідно. Відповідно збільшується використання української мови та зменшується – російської. Якщо у квітня 2021 р. вдома українською мовою розмовляли 47% опитаних, російською – 25%, обома – 28%, то в серпні 2023 р. – 59%, 9% і 31% відповідно [23, с. 5–6].

Соціологічне опитування, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічною службою Центру Разумкова показують ще більш виразні трансформації. У грудні 2021 р.

переважно українською розмовляло майже 64% опитаних, російською – більше 32%, в грудні 2022 р. – майже 71% і 23% відповідно. Ці зміни є одним з ключових факторів для розуміння стрімкої динаміки зростання кількості переглядів відео на україномовних YouTube-проектах у 2022–2023 рр. [24, с. 2].

З іншого боку, уповільнення динаміки зростання кількості переглядів на російськомовних каналах теж певною мірою пов'язане з чинниками, що зумовлені початком повномасштабного вторгнення країни-агресора. Частково це спричинило зменшення кількості переглядів в Україні (що було присутнє у серйозних масштабах до 24 лютого 2022 р.), але не менш суттєвим фактором стало припинення монетизації блогерів з країни-агресора за перегляди користувачами їхніх відео в YouTube. Були введені й інші обмеження, що негативно вплинули на активність переглядів (для всіх глядачів на території РФ стали недоступними підписки YouTube Premium, Music Premium, спонсорство, суперчат, суперстікери та мерч) [12].

Як наслідок, певна частина російських блогерів створила свої проекти на платформі російського відеохостинга Rutube. Деякою мірою це стосується історичних-каналів зі списку вище. Проте назвати таку релокацію успішною не можна. Проекти «History Lab», «Гео-История», «Краткая история» були створені у 2022 р. на цьому хостингу, але їх розширення (поява нових відео) практично відсутнє, а кількість підписників – дуже низька (не більше 2,5 тис.). Канали «РУССКАЯ ИСТОРИЯ», «Минутная история», «ИСТОРИЯ.РФ», «Эпичная История» активно розміщують нові відео, подекуди дублюючи їх зі своїми каналами в YouTube, однак кількість підписників в них теж несуттєва у порівнянні з масштабами YouTube-простору [2]. Важливо і те, що на платформі Rutube автори цих каналів, не обмежені правилами YouTube-спільноти, можуть відверто заперечувати окремішність української нації (як і інших), викривляти історичні факти, пропагувати імперські наративи тощо.

Характерно, що активними каналами на відеохостингу Rutube є ті, які мають фінансування від російської влади, зокрема через згадану вище організацію «Російське військово-історичне товариство» [28, с. 3–4]. В умовах відсутності доходів через платформу YouTube така активність свідчить про активне використання російською владою каналів на відеохостингах (в першу чергу YouTube, частково Rutube) для пропагування офіційних наративів. Це можна вважати вагомим елементом інформаційної політики країни-агресора.

Окремо слід відмітити ефективний інструмент розширення аудиторії – субтитри. Їх використання дозволяє поширювати свій продукт на іноземних користувачів. Як вже було зазначено вище, формування

україноцентричного чи, принаймні, невикривленого російською пропагандою бачення історії України та українсько-російських відносин є життєво важливим аспектом у контексті смислової війни. У цьому випадку йдеться про один з її елементів – «боротьбу за умі» мешканців англійських держав і не тільки. Субтитри дають можливість донести змістову частину відео для аудиторії, що володіє англійською мовою навіть без англійського аудіо-супроводу.

Майже усі україномовні історичні YouTube-канали мають принаймні у частині відео субтитри. YouTube дає можливість створювати автоматичний переклад на інші мови. Тільки на каналі Українського інституту національної пам'яті субтитри є російською мовою, в усіх інших, окрім «WAS: Популярна історія», – українською. Проєкт «WAS: Популярна історія» не має субтитрів, що свідчить про його зорієнтованість виключно на україномовну аудиторію. Незважаючи на це, він має одні з найвищих показників за кількістю переглядів відео та підписниками. Слід відмітити і команду «Історія без міфів», які розміщують, окрім українських, ще й англійські субтитри (не автоматичний переклад з українських) (Див. табл. 1).

Іншою важливою частиною кожного YouTube-каналу, що дає можливість розвивати проєкти (залучати нову аудиторію, збільшувати кількість переглядів відео на кожній платформі), є покликання на інші соціальні мережі. Як українські, так і англійські канали мають в описі велику кількість покликань на інші майданчики, переважно соціальні мережі (Facebook, Twitter, TikTok, Instagram) та засоби прямого фінансування (Patreon, PayPal) (Див. табл. 1, 5). У той же час через згадані обмеження російськомовні проєкти містять переважно покликання тільки на російські платформи (Однокласники, ВКонтакте, Телеграм, Rutube) (Див. табл. 3). Досить часто популярні канали намагаються вести комплексну інформаційну діяльність на різних платформах, тільки підлаштовуючи відео під вимоги соціальної платформи (перш за все, це стосується тривалості та формату відео). При цьому, нерідко такі канали мають власний сайт.

ВИСНОВКИ

Динамічні трансформації інформаційних технологій в країні десятиліття сформували умови для розвитку цифрових медіа, в яких соціальні мережі, зокрема YouTube, відіграють ключову роль. YouTube-простір надає багато нових можливостей для розвитку популяризації історії. У зв'язку з цим, тут постав один з важливих вимірів російсько-української смислової війни.

Динамічний розвиток україномовних історичних каналів із 2019 р., коли було створено більшість популярних сьогодні YouTube-проєктів,

та особливо у 2022–2023 рр., коли їх розвиток відбувався особливо стрімко, був зумовлений низкою об'єктивних факторів. Їх зростання визначається кількістю підписників та переглядів відео. До особливостей україномовного сегменту історичних каналів можна віднести: переважно високу професійність, активний та деякою мірою синхронний на цьому етапі розвиток, відсутність державної підтримки.

Російськомовні історичні проєкти мають помітну державну допомогу, в тому числі через організацію «Російське військово-історичне товариство». Ці канали активно використовуються російською владою для викривлення історії України, пропагування щодо неї імперських наративів та формування антиукраїнського погляду.

Незважаючи на стрімкий розвиток україномовних YouTube-проєктів, у подальшому можна прогнозувати досягнення «стелі» для кожного каналу або, принаймні, уповільнення зростання, що зумовлено, перш за все, кількісним обмеженнями україномовної аудиторії. Привабливим вектором розвитку для таких українських YouTube-каналів є створення англомовних відео. Це може мати низку позитивних наслідків: потенційно значне зростання аудиторії та доходів від монетизації переглядів відео, а також формування україноцентричного погляду на історію України серед англомовного середовища.

Література

1. Вальорска А. Діпфейк та дезінформація : практичний посібник / пер. В. Олійник. Київ: Центр Вільної Преси, 2020. 56 с. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/DEEPFAKES_FNF_AUP_2020.pdf (дата звернення: 13.09.2023).
2. Відеохостинг Rutube. URL: <https://rutube.ru/> (дата звернення: 13.09.2023).
3. Вторая мировая война. Битва за Днепр. Документальный фильм. По заказу АО «ЦТВ». Производство: Студия Град (History Lab). 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DJXfFCMVM8U> (дата звернення: 13.09.2023).
4. Вторая мировая война. Русские против русских. Документальный фильм. По заказу АО «ЦТВ». Производство: Студия Град (History Lab). 2019. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_qgKrrlpeTk (дата звернення: 13.09.2023).
5. Гео-История. URL: https://www.youtube.com/@GeoHistory_Ru (дата звернення: 15.09.2023).
6. Зверева Г. Рядовой пользователь социальных медиа как историк: способы создания исторического нарратива на YouTube. *Преподаватель XXI век*. 2019. № 4. С. 323–337.

7. ИСТОРИЯ.РФ. URL: <https://www.youtube.com/@russian.history.channel>. (дата звернення: 15.09.2023).

8. Исторична пам'ять. Результати соціологічного опитування дорослих жителів України. Аналітичний звіт / Київський міжнародний інститут соціології. Січень 2023. 76 с. URL: https://kiis.com.ua/materials/news/20230320_d2/UCBI_History2023_rpt_U_A_fin.pdf (дата звернення: 16.06.2023).

9. Історія Без Міфів. URL: <https://www.youtube.com/@IstoriyaBezMifiv> (дата звернення: 15.09.2023).

10. Історія для дорослих. URL: https://www.youtube.com/@historyforadults_ua (дата звернення: 15.09.2023).

11. Краткая история. URL: <https://www.youtube.com/@Kratkaya-Istoria> (дата звернення: 15.09.2023).

12. Кудіна М. Нові обмеження від YouTube: відключення монетизації для російських користувачів та блокування каналів пропагандистів. 10 березня 2022 р. URL: <https://netfreedom.org.ua/article/novi-obmezhennya-vid-youtube-vidklyuchennya-monetizaciyi-dlya-rosijskih-koristuvachiv-ta-blokvannya-kanaliv-propagandistiv> (дата звернення: 10.09.2023).

13. Лисинюк М. Медіакультура: сутнісні особливості і функції. *Питання культурології*. № 36. С. 38–48. URL: <http://history.chdu.edu.ua/index.php/2410-1311/article/view/221042> (дата звернення: 13.09.2023).

14. Локальна історія. URL: <https://www.youtube.com/@localhistoryUA> (дата звернення: 15.09.2023).

15. Минутная история. URL: <https://www.youtube.com/@MinuteHistory> (дата звернення: 15.09.2023).

16. Олександр Алфьоров. URL: <https://www.youtube.com/@OleksandrAlforov> (дата звернення: 15.09.2023).

17. Почепцов Г. Смеслові та інформаційні війни. *Інформаційне суспільство*. 2013. Вип. 18. С. 21–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2013_18_6 (дата звернення: 8.09.2023).

18. Почепцов Т. Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дій. Х.: Віват, 2022. 384 с. URL: <https://epub.com.ua/books/toksychnyy-infoprostir/> (дата звернення: 8.09.2023).

19. Реальна історія. URL: <https://www.youtube.com/@realnaistoriya> (дата звернення: 15.09.2023).

20. Рудакова Т., Онкович А. YouTube-канали в Україні. *Молодий вчений*. 2022. № 1 (101). С. 43–46. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-1-101-9/> (дата звернення: 2.07.2023).

21. РУССКАЯ ИСТОРИЯ. URL: https://www.youtube.com/@russian_history (дата звернення: 15.09.2023).

22. Семенова О. Російська пропаганда у соціальних медіа: загрози та шляхи протидії. *Актуальне українознавство*. 2021 р. № 4(81). С. 47–71. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/246384> (дата звернення: 13.09.2023).

23. Соціологічне дослідження до Дня Незалежності. Уявлення про патріотизм та майбутнє України / Соціологічна група «Рейтинг». Серпень 2023. 32 с. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rating_independence_august_2023.pdf (дата звернення: 11.09.2023).

24. Соціологічне опитування «Національна культура та мова в Україні: зміни в громадській думці після року війни» / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва; Центр Разумкова. Грудень 2022 року. 11 с. URL: <https://dif.org.ua/article/natsionalna-kultura-ta-mova-v-ukraini-zmini-v-gromadskiy-dumtsi-pislya-roku-viyni> (дата звернення: 10.09.2023).

25. Указ Президента України №392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Стратегію національної безпеки України"» від від 14 вересня 2020 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 15.06.2023).

26. Указ Президента України №685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки"» від 28 грудня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (дата звернення: 14.06.2023).

27. У пошуках істини. URL: https://www.youtube.com/@U_Poshukakh_Istynu (дата звернення: 15.09.2023).

28. Устав Общероссийской общественно-государственной организации «Российское военно-историческое общество». Москва, 2018. 52 с. URL: <https://rvio.histrf.ru/official/charter> (дата звернення: 15.03.2023).

29. Эпичная История. URL: <https://www.youtube.com/@EpicHistoryRu> (дата звернення: 15.09.2023).

30. Bardakci S. Exploring high school students' educational use of YouTube. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. 2019. № 20 (2). P. 261–273. URL: https://www.academia.edu/56617981/Exploring_High_School_Students_Educational_Use_of_YouTube (дата звернення: 14.09.2023).

31. Bärthl M. Youtube channels, uploads and views: A statistical analysis of the past 10 years. *Convergence*. 2018. №24 (1). P. 16–32. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1354856517736979> (дата звернення: 12.09.2023).

32. Cebalo A. Amateur Historians in the Age of the Internet A Look at YouTube. March 2020. 21 p. URL: https://www.academia.edu/42355007/Amateur_Historians_in_the_Age_of_the_Internet_A_Look_at_t_YouTube (дата звернення: 16.06.2023).

33. Crane R., Sornette D. Robust dynamic classes revealed by measuring the response function of a social system. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2008. № 105 (41). P. 15649–15653. URL: <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.0803685105> (дата звернення: 14.09.2023).

34. Epic History TV. URL: <https://www.youtube.com/@EpichistoryTv> (дата звернення: 15.09.2023).

35. Foster M. Online and Plugged In Public History and Historians in the Digital Age. *Public History Review*. 2014. Vol 21. P. 1–19. URL: <https://epress.lib.uts.edu.au/journals/index.php/phrj/article/view/4295> (дата звернення: 1.09.2023).

36. History Lab. URL: <https://www.youtube.com/@HistoryLab> (дата звернення: 15.09.2023).

37. HistoryMarche. URL: <https://www.youtube.com/@HistoryMarche>. (дата звернення: 15.09.2023).

38. HISTORY. URL: <https://www.youtube.com/@HISTORY> (дата звернення: 15.09.2023).

39. Kings and Generals. URL: <https://www.youtube.com/@KingsandGenerals/featured> (дата звернення: 15.09.2023).

40. SocialBlade. URL: <https://socialblade.com> (дата звернення: 15.09.2023).

41. Timeline – World History Documentaries. URL: <https://www.youtube.com/@TimelineChannel> (дата звернення: 15.09.2023).

42. Ukrainian Institute of National Remembrance. URL: <https://www.youtube.com/@UINPofficial> (дата звернення: 15.09.2023).

43. YouTube канал імені Тараса Григоровича Шевченка. URL: <https://www.youtube.com/@imtgsh> (дата звернення: 15.09.2023).

44. WAS: Популярна історія. URL: https://www.youtube.com/@WAS_UA/ (дата звернення: 15.09.2023).

Information about the author:

Denysiuk Vasyly Ivanovych,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of History of Ukraine and
Archaeology

Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voly square, Lutsk, 43025, Ukraine